

VERSLAG

over de werkzaamheden van de Commissie in 1950

Hooggeachte Heer Minister,

De Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie heeft in 1950 drie pleno-vergaderingen en zes sectie-vergaderingen gehouden. De sub-commissie, die belast is met de studie van een index voor delen I tot XXV van de *Handelingen*, heeft éénmaal vergaderd. Al deze zittingen hadden plaats in de lokalen van de Universitaire Stichting.

De volgende lezingen werden gehouden :

Op de pleno-vergaderingen :

J. LINDEMANS : *Over enkele plaatsnamen op -ake* (1).

L. REMACLE : *Over de etymologie van mæssir „sale”*.

De studie van de Belgo-Romaanse termen, waardoor het concept „vuil” wordt weergegeven, en het onderzoek van de etymologische voorstellen en artikels betreffende het Luikerwaals *mæssir* „vuil” rechtvaardigen de mening, dat men dit bijvoeglijk naamwoord behoorlijk verklaard heeft met het te ontleden als *má* „on-” + Waals *†sir* „zuiver” (Germ. *sier*). Daarenboven zou dit *†sir* „zuiver” verschillend zijn van het woord *sir* dat aangetroffen wordt in het Luiks *ci n'est qu' sir(ès) fleürs* „het zijn alles bloemen” : er zou in dit geval een bijzonder gebruik zijn van *cîr* „hemel”.

(1) Verschijnt in *Handelingen K. C. T. & D.*, XXV (1951).

In de Waalse Afdeling :

J. VANNÉRUS : *De fiscus van Louhègn of Louhène tussen Fooz en Freloux* (1).

M. PIRON : *De etymologie van Français/François*.

Men is het niet eens over de manier waarop, uitgaande van *Francia* > *France*, de afleiding heeft plaats gehad die achtereenvolgens leidt tot *Franceis*, *François*, daarna tot *Français* (de naam van het volk en de voornaam hebben dezelfde oorsprong, de laatste komt van de eerste). De fonetica van het Frans laat ons inderdaad niet toe, uit te maken of het Latijnse suffix *-ensis* (*-ēse*) ofwel het Germaanse suffix *-isc(us)* gebruikt werd, vermits ze beide de evolutie volgen van de Lat. gesloten, beklemtoonde *e* en leiden tot *-ois* (*-ais*). Het Luiks, daarentegen, kent een verschillende behandeling : *-ensis* > *-eūs*, terwijl *-iscus* een secundaire *h* doet ontstaan (*ād'neūs*, *ardennais*, naast *tih*, *thiois*). De Oudluikse vorm, zoals hij onbetwist voorkomt in de archieven, is *Franceūs*, een vorm die in de XVIIde eeuw werd vervangen door de Parijse vorm ; de Waalse fonetica biedt dus een interessante bewijsgrond, waardoor het mogelijk wordt uit te maken, dat de afleiding gebeurd is met *-ensis* ; *-iscus* schijnt overigens vooral gebruikt te zijn geweest om de namen te vormen van vreemde volkeren.

M. YANS : a. „Gérardrie”, *Vlaams ambacht en Luiks toponiem* (2).

b. Chèvremont, *van Kurth tot Renard en*

Legros.

Schr. onderzoekt opnieuw het zo betwiste vraagstuk van Chèvremont, ditmaal van uit het oogpunt der geschiedkundige kritiek.

Op het eerste gezicht voldoet de filologische verklaring, die de huidige naam afleidt van een geitenberg (*caprarum mons*).

De aardrijkskunde en de geschiedenis verzetten zich tegen dusdanige afleiding. De heuvel is niet steiler dan de naburige ; hij is integendeel gemakkelijk toegankelijk langs de velden aan de binnenkant.

De vroegste documenten, die de plaats vermelden, zijn in werkelijkheid afschriften uit de XVIde eeuw ; ze zijn soms verdacht,

(1) Verschenen in *Handelingen K. C. T. & D.*, XXIV (1950).

(2) Verschenen in *Handelingen K. C. T. & D.*, XXIV (1950).

en twee eeuwen jonger dan de vernieling van het kasteel en het verbod, dat op dat ogenblik werd uitgevaardigd, om het herop te bouwen of zelfs om het voorste gedeelte van de heuvel te bewonen, waarop toen de geiten zijn begonnen te grazen. De *tchivrimont* is in die tijd ontstaan door volks-homonymie met een vorm, die niet meer begrepen werd. Welk was die vorm? Er zijn drie veronderstellingen mogelijk :

a) Wegens de oude bewoning van de plaats mag men denken aan een *carus mons*, die teruggevonden wordt in het nabijgelegen gehucht Chermont, tegenwoordige vorm die in de XVde eeuw, in de periode van de eerste archiefstukken, gelezen wordt als *Chiremont* of *Chivremont*.

b) De strategische en politieke rol, die de plaats speelde — het was de plaats van herkomst van de Karolingers en het centrum van hun macht en van die van hun opvolgers — doet denken aan een **Tchijmont*, d. i. de hoofd-berg, het administratief en gerechtelijk middenpunt ; dit denkbeeld komt ook voor in het nabij gelegen *Chivecourt*, in de baillage van Jupille, en in de Middeleeuwen wordt de hogere rechtbank genoemd *chief*, een woord waardoor de vertaling geïnspireerd werd van Rupert de Deutz, monnik van St.-Laurent, die de plaats noemt het *caput mundi*.

c) De Germaanse benaming van de plaats, *Kevermont*, kan eenvoudig een vertaling zijn. De rivier, die de voet van de heuvel besproeit, de huidige Vesder, heet nochtans de *Weser* in de XVde-eeuwse dokumenten uit het Hertogdom Limburg. *Weser*, *Kever*, *Chivière* zouden ons dus brengen tot een hydroniem.

A. VINCENT : a. *Drie toponymische nota's* : 1. **Equoranda*, 2. *Berle*, 3. *Windstreken*.

1. Dhr. V. verstrekt aanvullende inlichtingen bij de reeds vermelde voorbeelden van **Equoranda*. Daarenboven meent hij, dat men bij de lijst moet voegen de *Ingradon*, beek die de grens uitmaakt van de gem. Burdignes, Loire, en van het dep. Ardèche ; eveneens de *Goutte-Ivra*, beek die de gemeenten Pradines en Règny, Loire, scheidt, bij de grens van het dep. Rhône.

2. Dhr. V. ontleedt het artikel, dat dhr. C. Brunel gewijd heeft aan *berle* in de *Bibl. de l'Éc. des Chartes*, CVII, 1947-48, pp. 193-204. Lat. *berula* (IVde e.), *berola* (Xde), *berla* (XIde) heeft geleid tot Fr. *berle* en tot tamelijk verscheiden vormen in de huidige dialecten. De bedoelde planten zijn het *sium* (Plinius, Linnaeus), andere schermbloemen, en de waterkers. Met *berula* heeft men

een tiental plaatsnamen verbonden; dhr. V. voegt verscheiden Belgische toponiemen bij de door dhr. B. geciteerde. Dhr. B. steunt op de dialektvormen *barle*, *bar-*, *bale*, *bern-*, *berr-*, *belle*, *bial*, *byol* om een lange lijst toponiemen op te stellen die groeiplaatsen zouden kunnen aanduiden van *berle* (de oude vormen zouden evenwel moeten opgespoord worden). Deze namen zijn zeldzaam in het Zuiden, talrijk in Normandië, in Poitou, in de streek van de Loire en de Dourbes. Dhr. B. denkt, dat hij hier op het spoor is van termen, die opklimmen tot een vóór-indo-europese familie. Hij herinnert aan de naam van een andere schermbloemige, de *berce*, en drukt de wens uit, dat men de basis *ber-* zou bestuderen, die moet betekenen „water”.

3. De namen van de windstreken werden reeds bestudeerd als oorsprong van eigennamen voor plaatsen en streken. Dhr. V. wijst erop in de bergnamen, en vooral in de Belgische plaatsnamen, alsook in de namen van onderverdelingen van Waalse gemeenten, waar zij alleen gebruikt worden of in samenstelling.

b. *Fossé = Talus* (in Wallonië en elders) (1).

W. BAL : *De bijnamen in gebruik te Ham-sur-Heure* (2).

M. A. ARNOULD : *Overzicht van de onomastiek te Bergen aan het einde van de XIII^e eeuw* (3).

In de Vlaamse Afdeling :

A. CARNOY : a. *Het toponiem Waaienberg* (4).

b. *faille*, *caille*, *baille*, *lovie*.

Het geldt vier woorden, klaarblijkelijk van Romaanse oorsprong, die een belangrijke rol spelen in de toponymie, voornamelijk in West-Vlaanderen.

Het woord *faille* verschijnt met drie zeer uiteenlopende betekenissen.

Ten eerste wordt het gezegd van plooiingen in de grond waardoor in de mijnen lagen onderbroken worden. Als zodanig schijnt het woord oorspronkelijk in Luik ontstaan te zijn.

Ten tweede treft men het aan voor brede kleren en mantels in ruwe stoffen.

(1) Zal verschijnen in 1951.

(2) Verschenen in *Vie wallonne*, XXIV (1950).

(3) Zal verschijnen in *Mélanges Michaëlsson*.

(4) Verschenen in *Handelingen K. C. T. & D.*, XXIV (1950).

Ten slotte wordt het gezegd van talrijke plaatsjes in Vlaanderen. De eerste betekenis staat in verband met Fr. *failler*, dat in 't Oud-Frans de afleiding *faille* „gebrek, fout” had gegeven, betekenis die zich onder de invloed van het Luiks gewijzigd heeft.

De plaatsnaam klimt op tot het Oud-Frans *foille*, *feuille* „gebladerte” (uit Lat. *folia*), een collectief dat vermengd werd met *folie* „fantazij, lusthof”, en, in Vlaanderen, met *faille* „mantel”, wegens de vorm van zekere akkers.

Het schijnt moeilijk aan te nemen, dat *faille* „plooing” en *foille* „gebladerte” zich tot de betekenis : „mantel” heeft ontwikkeld. Nochtans vindt men bij DUCANGE een woord *faldo* voor een „kleed waardoor een vrouw geheel en al bedekt is”. Nu, een zeer natuurlijke variant van *faldo* zou **faldia* zijn, hetwelk *faille* zou geven. De oorsprong is klaarblijkelijk het Germaans *fald* „plooi”. Een contaminatie van dit vermoedelijk **faldia* met Fr. *faille* was bijna onvermijdelijk en zou alle betekenissen verklaren.

Het toponiem *caille* verschijnt ook als *coille* en *couillie* en komt voort uit **collia*. In het stadium *cueille* zal het woord in Vlaanderen ontleend zijn geworden, na met Ofr. *chail*, Pic. *cail* „kei” gecontamineerd te zijn. (*Kei* wordt meermaals voor kleine heuvels in Vlaanderen gezegd.)

Het woord *baille* (Mndl. *baelje* en als toponiem : *belle*) duidt een „omheining” aan en zal wel eerst van een „bareel” gezegd zijn geworden. Men leidt het af uit Lat. *bajulus* „pakdrager” en daaruit : „balk”. *Baille* als zodanig verschijnt alleen in Zuid-Italië en in Vlaanderen met deze betekenis. Het Frans kent alleen het verkleinwoord *balliolus*. Ongetwijfeld heeft Lat. *baculus* „stok” zijn invloed gehad op de ontwikkeling van de betekenis.

Wat *Lovie* betreft (naam van een gehucht van Slijpe), het moet waarschijnlijk niet tot **laubja* > *loge* herleid worden, zoals wij het in *Orig. Noms des Comm. Belg.* hadden voorgesteld. De fonetica is ertegen en buitendien dringt zich een vergelijking op met de *Lowie's* van Frankrijk, waarvan de oudste vorm is *Luparium* (zie VINCENT, *T. Fr.*, s. v.). Het gold dus oorspronkelijk een *parcus ferarum*, maar de invloed van *laubja* zal zich wel eens hebben doen voelen.

J. LINDEMANS : „Waaienberg” en namen van dezelfde aard (1).

(1) Verschenen in de *Mededelingen van de Vereniging v. Naamkunde te Leuven*, 1950.

J. DUPONT : „Het regent oude wijven” ... en homoniemen.

Overtuigd dat een vergelijkende studie onontbeerlijk is, doorloopt J. D. een lange serie uitdrukkingen die betrekking hebben op de *plasregen*. In een eerste groep rangschikt hij die van het type *urceatim pluit* (Petron.) : *i ploût a sèyès* (Ducange *urceolus* = *situla*), *het regent met emmers, met tonnen* ; *es regent mit Kannen, Gelten, Eimern, Kübeln, Schaffen, Mulden* ; Ndd. *mit Balljen* ; *it rains in bucketsfull* : *piove a secchi reversi, a bigonce*, enz., waar men ziet hoe de synonymie vrij spel heeft.

Het W. *i ploût dès bèrwètes* naast Nl. *het regent met bakken* (Mnl. *bac* is *kruiwagen*) evenals Nl. *al regende het varkens* (waarover verder) tonen aan dat de adverbiale wending (type *urceatim*) kon vervangen worden door een acc. van maat (type *urceos*), die dan ook als lijd. voorw. kon opgevat worden. Deze verspringing opende de weg voor burleske homoniemenverwisselingen. Het Hgd. *es regnet Fensterladen* schijnt wel terug te gaan op *es regnet (mit) Laden* (Mhd. en Mnl. *lade* is equiv. van *bak* en dus banaal synoniem van de serie hierboven). Op similaire wijze laten zich *es regnet Bindfaden, Strippen, Ackerleinen* verklaren door de moedwillige verwisseling van *Füssel* (Mhd. *vezzelin* dim. van *vaz*) met *Fessel* (Mhd. *vezzel* = *Band, Schnur*).

Soortgelijke verklaringen worden dan voorgesteld voor : *het regent bakstenen* (Mnl. *bacsteen* is *tegel* ; *teil* uit *tegel* hoort in de serie bij *urceus*) ; *het regent pijpesteeltjes* (Mnl. *pipe* is *steel, buisje* en *ton*) ; Ndd. *'t regnet junge Hunde* (Ndd. *rüdeken* is *jonge hond, rödeken* is *pipe* ; Kil. *pijpe* = *roede, mentula* en *vat*). In het gezegde „*al regende 't varkens, hij kreeg er nog geen borstel van*” wijst de finale natuurlijk op *varken, porcus* ; maar *varken* is ook *grote waterbak op schepen*, en die betekenis schijnt wel te wijten aan verwisseling van Mnl. *bac* met een door *backelkijn, porcellus* gepostuleerd en door Kil. vermeld *backe, porcus*. Het nu totaal afgedwaald gezegde schijnt oorspronkelijk tot de behandelde serie behoord te hebben.

Een ander zeer verspreid type hebben we in *i ploût a lavasse, il pleut à verse*, Ovl. *het regent met geuten*, Wvl. *bij geuten*, Ndd. *de regen fällt in göten*. Hier ook vinden we de acc. naast de adverbiale wending : Wvl. *het regent een goei geute, hemelsche geute*. Een grappige verwisseling van Ndd. *göt* met zijn hom. *göt* uit *göde, meter, grootmoeder, oude vrouw* (Mnd. en Mnl. *gode, godel*, Holl. Limb. *geul* ; voor *göt* vgl. *sît* uit *sîde* en dgl.) zou ons de verklaring aan de hand

doen van Ndd. 't *regnet olde wive*, overgenomen in Ndl. *het regent oude wijven* (Limb.).

Men meent meestal dat de hier bedoelde beeldspraak, ook de meest onverwachte en absurde, een spontaan produkt is van de volksverbeelding. Schrijver is van oordeel dat er zo goed als altijd een motivering geweest is, en dat we zeer dikwijls te doen hebben niet met metaforen die voortspruiten uit begripsassimilaties, maar met pseudo-metaforen die ontstonden bij (quasi)-identiteit der fonemen, m. a. w. met homoniemenverwisselingen.

< J. LEENEN : *De Limburgse taalgeow in het Nederlandse taalland* (1).

Deel XXIV (1950) van de *Handelingen* waarvan wij u bijgaand een exemplaar laten geworden bevat, buiten het jaarverslag, de ledenlijst, en een opsomming van de werken die door de Commissie in de loop van dat jaar in ruil werden ontvangen, toponymische en dialectologische studies van : Mevr. C. TAVERNIER-VEREECKEN, de HH. A. CARNOY, J. DUPONT, J. VANNÉRUS, M. YANS, J. HERBILLON en L. WARNANT, alsook de bibliografische overzichten van de HH. L. GROOTAERS, H. J. VAN DE WIJER-H. DRAYE-K. ROELANDTS, K. ROELANDTS en É. LEGROS.

Zoals vroeger werden een zeker aantal exemplaren voor recensie of in ruiling verzonden ; vijf en zeventig exemplaren werden ter beschikking gesteld van de studenten in de Wijsbegeerte en de Letteren van onze vier universiteiten, die belang stellen in de toponymie en in de dialectologie.

De ruildienst werd uitgebreid tot de „Brabant Folklorique”, de „Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde” en de „Vlaamse Toeristenbond”.

De in ruil ontvangen publicaties werden gedeponereerd in de Instituten en Seminarieën voor toponymie en dialectologie.

(1) Verschenen in het *Album Grootaers*, 1950.

tologie der vier universiteiten, volgens de hierbij gevoegde lijst.

In de verzameling „Werken” mochten wij het tiende deel uitgeven, nl. *Toponymie van Oudenburg* door M. GYSSELING.

De Commissie heeft een exemplaar van haar werken aangeboden aan dhr. SEVER POP, visiting professor te Leuven. Ze heeft een vermindering toegestaan aan Prof. G. S. NIENABER van Stellenbosch (Zuid-Afrika).

Door bemiddeling van de heren Goeverneurs kreeg de Commissie aanvragen van de volgende gemeenten : Anderlecht, Angleur, Antwerpen, Aat, Barchon, Bavry, Berg, Boncelles, Bonge, Borgworm, Bressoux, Chapelle-lez-Herlaimont, Châtelet, Couvin, Deerlijk, Deinze, Dilbeek, Frameries, Grâce - Berleur, Groot - Bijgaarden, Grivegnée, Herstal, Heusy, Jemeppe-s/Meuse, Kalmthout, Koksijde, Koolskamp, Kortrijk, La Hulpe, Les Isnes, Lichtervelde, Luik, Mariakerke (Gent), Menen, Moeskroen, Monceaux-s/Sambre, Namen, Nieuw poort, Poperinge, Puurs, Ronse, Rosières, Roux, Seraing-s/Meuse, Silenrieux, Sint-Joosten-Node, Sint-Niklaas (Waas), Soumagne, Stambruges, Stavelot, Tienen, Tilleur, Wandre, Waver.

Na een grondig onderzoek van al deze gevallen heeft de Commissie haar advies meegedeeld aan de heren Goeverneurs.

De Waalse Afdeling heeft kennis genomen van het dienstorder van de Regie T. T. waarbij, met strafsancie, het gebruik van het dialect verboden wordt bij de mondelinge betrekkingen ; de Afdeling protesteert tegen dit verbod evenals tegen de bewoordingen waarin het gesteld is.

De Vlaamse Afdeling heeft met genoegen vernomen dat de Prins-Regent besloten heeft de nieuwe spelling op de plaatsnamen toe te passen. Twee fouten moeten verbeterd worden : Smeerhebbe moet zijn Smeerebbe en Hendrikkapelle Hendrik-Kapelle. Genoemde Afdeling is voorne-

mens aan de Minister van Binnenlandse Zaken een niet-officiële spelling voor te stellen van de Vlaamse plaatsen die voorkomen in het Postboek.

De sub-commissie, die belast was met de studie van de Index I tot XXV van de *Handelingen*, heeft voorstellen gedaan aan de pleno-vergadering.

De Commissie heeft besloten in 1951 de 25ste verjaring van haar oprichting te vieren. Zij hoopt te dezer gelegenheid een speciale aflevering te publiceren van haar *Handelingen*, waaraan alle leden zouden meewerken, evenals de Index van de 25 verschenen delen.

De Algemene Secretaris heeft zijn ambt sinds twaalf jaren waargenomen en heeft de wens uitgedrukt van zijn opdracht ontlast te worden. De heer J. WARLAND, lid van de Waalse Afdeling en hoogleraar te Luik, zal hem vervangen van Mei 1951 af.

De Commissie heeft de heren LEGROS en PAUWELS afgevaardigd op de viering van het 60jarig bestaan van de Germaanse en de Romaanse Afdelingen der Universiteit Luik ; haar Voorzitter en haar Secretaris op de plechtigheid, die te Leuven plaats gevonden heeft ter gelegenheid van de 65ste verjaardag van een van haar meest vooraanstaande leden, professor L. GROOTAERS.

Hoogachtend,

Brussel, 29 Januari 1951.

De Secretaris,
WILLEM PÉE.

De Voorzitter,
J. HERBILLON.
